

Mâturidî’de İlahi Fiillerde Kulların Maslahatı

İrem Ceyhan Akçakoyun*

Özet: İnsan yaratılışı gereği sonlu ve sınırlıdır. Ancak düşünce tarihi boyunca tanrı, evren ve insana dair anlama çabası süreklidir. Allah insan ilişkisinin ne tür bir zemine oturduğu, ilahi fiillerde insana dönük bir fayda ve maslahatın bulunup bulunmadığı klasik kelamcıların da tartıştığı bir konu olmuştur. Bu çerçevede biz bu çalışmamızda Ehl-i sünnet ekolünün önde gelen isimlerinden biri olan İmam Mâturidî’de ilahi fiillerde kulların maslahatı konusunu araştırmaya çalışacağız. Mâturidî evrenin yaratılmasından, peygamber ve kitap gönderilmesine, hatta zararlı ve şer gibi görünen varlıkların yaratılmasına kadar bütün varlıkları hikmet anlayışı ile açıklamıştır. Ona göre Allah’ın yarattığı her şeyde, yaratıklarının fayda ve maslahatına yönelik sayısız hikmetler vardır.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Maslahat, İlahi Fiiller, Mâturidî

Abstract: “Benefit of Servants in Divine Acts in Mâturidî.” Man is a finite and limited entity from birth. However, throughout the history of thought, man’s effort to comprehend about God, universe and human is continuous. What kind of floor of the human relationship is God, whether there is any human benefit in divine acts, these are a subject discussed by classical theologians. In this framework, we will try to investigate the matter of servants in divine actions in Imam Mâturidî, one of the leading names of the Ahl-i Sunnah school in this work. Maturidi explains all beings with a sense of wisdom from the creation of the universe, to the sending of prophets and books, even to the creation of seemingly harmful and evil beings. According to him, in everything that Allah has created, there are innumerable wisdoms for the goodness and well-being of his creatures.

Key Words: God, Benefit, Divine Acts, Mâturidî

Giriş

Allah’ın hâkim, fiillerinin de hikmetli olduğu ve yaptıklarında herhangi bir zulüm ve sefehin olmadığı konusunda genel olarak bütün kelamcılar ve kelam ekolleri ortak görüşe sahiptir. Ancak Allah’ın hikmet ve adalet ile sınırlanıp sınırlanmaması, fiillerinde zorunlu olup olmaması ve ulûhiyetinin sınırlanıp sınırlanmaması konusunda hassasiyetler ve farklı yaklaşımlar ortaya çık-

* Arş Gör. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı

mıştır.¹ Allah'ın fiillerinde hikmet aranmaz diyenlere "ashab-ı meşiyet" (iradeciler), hikmetin varlığını savunanlara da "ashab-ı hikmet" (hikmetçiler) denmektedir.²

İradecilerden Eşariler ve Cehmilere göre; Allah'ın fiillerinin meydana gelmesini, bir sebebe bağlamak O'nun zatına bir eksiklik getirebilir ve O'nun mutlak iradesini zedeleyebilir. Onlara göre, Allah'ın hiç bir fiili, zatına yönelik bir maksaddan dolayı meydana gelmez. Hiç bir tecellisi, hikmet bile olsa bir şeyle nedenlendirilmiş (muallel) değildir. Bilakis Onun fiili, her şeyin nedeni (illeti)dir. Onun fiili için hiç bir neden yoktur.³ İşte bu gibi mülahazalarla Allah'ın fiillerinde garaz ve illet bulunmaz diyen iradeciler ilahi fiillerde hikmet ve maslahat görmemişlerdir.

Hikmetçilere göre ise, Allah'ın fiillerinde ve emirlerinde, yani tabiatta ve dinde mecazi ve âdi manada değil, gerçek manada birtakım illetler, sebepler ve maksatlar vardır. Allah'ın fiil ve emirleri bu sebepler dikkate alınarak ve bu maksatları istihsal edecek şekilde tezahür eder. İlahi olan her fiilin ve nehyin neticesinde hoş ve güzel birtakım maslahat ve manfaatler bulunduğu önceden Allah'ın malumudur. Allah her şeyi yaratmadan ve bir emri vermeden evvel bunun üzerine ne gibi güzel ve hoş şeylerin terettüp edeceğini ezeli ilmi ile önceden bilir, yarattığını bu istikamet üzerinde yaratır. Buna göre ilminde var olan hikmet, iradesini tahdid ve takyid eder. Ama bu onun hakkında bir kusur olmadığı gibi, onun zaruriyet ve mecburiyet altına girmesi anlamına da gelmez. Zira Allah dıştan gelen zaruretle bağlı değildir. Kendi iradesini yine kendi hikmetiyle sınırlandırmaktadır demişlerdir.⁴

Bir diğer tespite göre de ilahi fiiller ekoller açısından dört grupta ele alınabilir: Farabi ve İbni Sina gibi islam filozoflarına göre, Allah'ın fiilleri bir maksad ile nasiplendirilemez. Çünkü O'nun fiillerinde amaç aranması bir eksikliktir. Oysa tanrı tam yetkin varlıktır. Bütün varlıklar O'nun zatının gereğidir. Onlara göre maksad ancak fail-i muhtar olanın fiilinde olur. Hâlbuki Allah'ın fiilleri zorunlu olarak meydana gelir. İkinci olarak Mutezililere göre, hakim olan Allah bir fiili ancak bir hikmet ve maksattan dolayı işler. Maksatsız fiil akılsızlık ve boştur. Allah mahlûkatı insanları menfaatlendirmek için yaratmıştır. Allah'ın hikmeti insanlara aslahı işlemesini zorunlu kılmaktadır. Eğer böyle

¹ Recep Ekiz, *İmam Mâturîdî'ye göre Husun ve Kubuh*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2010, s. 104

² Süleyman Uludağ, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yayınları, Ankara 1992, s. 28

³ Emrullah Yüksel, "İlahi Fiillerde Hikmet", *EAÜİFD*, Kayseri 1988, VIII, 50

⁴ Uludağ, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, s.33

yapmazsa cimrilik ve hafiflik yapmış olur. Bu ise onun şanına layık olmaz. Üçüncü olarak Eşarilerin çoğunluğuna göre, Allah'ın bütün fiilleri ve hükümleri maksatlarla ve kulların menfaatleriyle nedenlendirilemez. Çünkü böyle bir durum eksiklik olacağından Tanrı'nın şanına aykırıdır. Zira bir maksad ve hikmete binaen işlemenin anlamı o maksatla tamamlamak demektir. Bu takdirde fail maksatla tamamlanmış olur. Başkası ile olgunlaşan zatı bakımından eksiktir. Bu da Allah için mümtendir. Ve son olarak, Mâturîdîlere göre, ilâhi fiiller, gizli ve aşikar pek çok hikmet ve maslahatlara haizdir. Fakat bu hikmet ve maslahatlar kullar içindir. Allah insanlar hakkındaki hükümlerini birtakım sebeplere bağlayarak yaratır. Bu yüzden ilâhi fiiller ve hükümler yaratıkların maslahatları ve maksatlarıyla nedenlendirilir. Çünkü hikmet, fiilin maksatsız olmasına aykırı düşmektedir. Zira fiilin maksatsız olması onun manasızlığını gerektirir. Yalnız bu faide ve menfaat Allah'ın zatına değil kullarına aittir. Başkasına ait menfaatle O'nun olgunluk elde etmesi söz konusu değildir.⁵

Bu verilerden anlaşılmaktadır ki Hanefi Mâturîdî düşüncede ilâhi fiiller mutlaka bazı hikmet ve maslahatları içermektedir. Her şeyi en güzel biçimde yarattığını, tabiatı oluşturan bütün üniteleri boşuna ve eğlence olsun diye değil hak çerçevesinde vücuda getirdiğini beyan eden⁶ Allah Teâla bizzat kendisi de fiillerinde hikmetin varlığını teyit etmektedir. Bu, hayata ve dine anlam kazandıran önemli bir düşüncedir. O sebeple bu çalışmada İmam Mâturîdî'nin bu konudaki düşüncelerini maslahat kavramı üzerinden daha yakından araştırmak istedik. Çoğunlukla kendi kaynaklarından yararlanmakla birlikte, bazen konu hakkındaki çalışmalardan da istifade ederek konuyu tahlil etmeye çalıştık.

1. Mâturîdî' de İlâhi Fiiller ve Kulların Maslahatı

1.1. İlâhi Fiiller

Allah'ın her sözü ve fiilini isabetli olarak tanımlayan⁷ Mâturîdî'ye göre ilâhi fiilin manası icat etmek ve yokluktan varlık alanına çıkarmaktan ibarettir.⁸

⁵ Emrullah Yüksel, *Mâturîdîler ile Eşariler Arasındaki Görüş Ayrılıkları*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 100-103

⁶ Secde 32/7; Sad 38/27; Duhan 44/38-39

⁷ Mâturîdî, Ebu Mansur, *Kitabü't-Tevhid*, İsam Yayınları, İstanbul 2003, s. 49; Mâturîdî, Ebu Mansur, *Kitabü't-Tevhid Tercümesi*, trc: Bekir Topaloğlu, İsam Yayınları, Ankara 2009, s.41 NOT:Bu dipnottan itibaren tercümedeki sayfa numarası tırnak içerisinde gösterilecektir.)

⁸ Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s.374 (299)

Yine Mâtürîdî'nin görüşüne göre, Allah'ın fiili demek; O'nun her şeyi, o şeye en uygun olacak şekilde yaratması demektir.⁹

Mâtürîdî, fiili sıfatların Allah'ın zatıyla kaim ve ezeli olduğunu belirttikten sonra fiillerin nasıl meydana geldiği, bir amaç doğrultusunda mı yoksa amaçsız bir şekilde mi oluştuğu hususunda ki görüşlerini bildirir. Ona göre, Yüce Allah ihtiyaçlardan münezzeh olduğu ve zati itibarıyla başkasından müstağni bulunduğu için yarattığı şeylerden yararlanacak değildir. O halde onun fiilinden kendisinin yararlanmasını amaçlaması imkânsızdır. Allah'ın bir şeyi meydana getirmesi sadece bir süre sonra yok olmasını amaçlasaydı onu yaratmasının bir anlamı kalmazdı. Bu bağlamda Mâtürîdî'ye göre kâinatın yaratılıp oluşturulmasının belli amaçlara bağlı olduğu kanıtlanmıştır. Zira Allah herkesin kendisine muhtaç bulunduğu ve fiilinde hâkim olan ve fiili hikmet dışına çıkmayan bir varlıktır.¹⁰

Birçok açıdan Allah'ın fiilinin hikmetli olduğunu ispatlamaya çalışan Mâtürîdî, bir diğer açıdan da yaklaşarak ilahi fiilin hikmetini sorgulamanın aslında anlamsız bir davranış olduğunu da belirtmiştir; çünkü ona göre herhangi birinin Allah üzerinde egemenliğinin bulunması yahut da ilahi fiilin hikmet dışı olması mümkün değildir.¹¹ Zira Allah'ı hakkıyla bilen, O'nun her şeyden müstağni oluşunu, hükümranlığını, sonra da kudretini, yaratmanın da emretmenin de O'na ait oluşu çerçevesindeki hâkimiyetini takdir eden kimse fiilinin hikmet dairesi dışına çıkmayacağını pekâlâ kabul eder. O ki zati itibarıyla hakîm, gani ve alimdir. Duyulur âlemde hikmet çerçevesinin dışına çıkmaya sebep teşkil eden ve kişiyi buna sevk eden şey onun bilgisizliği ve ihtiyacıdır. Bunların ikisi de Allah'tan uzak olan şeylerdir. Şu halde O'nun fiilinin hikmetten uzak olmayacağı sabit olmuştur.¹² Böylece Mâtürîdî, Allah'ın hikmet sıfatının gereği, ihsan olarak ilahi fiillerde kulların yararına maksad ve faideyi kabul ederken; O'nun fail-i muhtar oluşunu da zedeleden, Mutezile'nin "en iyiyi

⁹ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 499 (401)

¹⁰ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 252-253 (207); Ayrıca Bkz. Emine Ögük, *Mâtürîdî'nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 136-137; Hüseyin Can, *Ehl-i Sünnet Ekollerinden Eş'ari Ve Mâtürîdî'ye Göre Allah'ın Fiillerinde Hikmet*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s.36.

¹¹ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 205 (169)

¹² Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 345 (276)

yaratmak Allah'ın üzerine vaciptir" görüşlerine de kaymadan gayet makulane bir surette görüşlerini ortaya koymaktadır.¹³

Bu bağlamda İbnü'l-Hümmam hikmet-abes kavramlarını izah sadedinde Allah'ın fiillerini şöyle değerlendirir:

" Hikmetin zıddı abestir ki, bir şeyin doğru olmayan bir gaye için yapılmasıdır. Allahın fiilleri ve hükümlerinin maslahatlarla ta'lili, Mu'tezile'nin benimsediği gibi bir zorunluluk değil, Kelamcuların büyük çoğunluğunun benimsediği gibi bir lütuf ve fazldır. Bazı (Eş'ari) kelamcuların Allah'ın fiillerinin bir takım gaye ve garazlarla ta'lilinin, onun, kendi eksikliğini bu gayelere ulaşarak tamamlamak suretiyle gidereceği anlamına geleceğini, bunun ise Allah Teala için caiz olmayacağını söyleyerek ta'lili red düşünceleri pek de yerinde değildir. Zira pek çok nass açıkça delalet eder ki, bir çok şer'i hüküm, bir takım illetlerle ta'lil edilmiştir."¹⁴

Görüldüğü üzere Mâturîdî ve ona tabi olan âlimlerde ilâhî fiilleri açıklarken hikmet kavramını merkezi bir kavram olarak kullanmışlardır. Hikmet kavramının içeriği ise büyük oranda kulların maslahatları ile doldurulmuştur. O sebepler meseleyi kulların maşlahtı açısından daha yakından incelemeye çalışalım.

1.2. İlahi Fiillerde Kulların Maslahatı

Maslahat, sözlükte "doğru, düzgün ve kusursuz olma; iyilik, uygunluk, yararlılık" gibi mânalar içeren salâh kelimesinden türetilmiş olup "bir şeyin maksada uygun özellikte olması, fesadın zıddı, iyi, uygun, elverişli, yararlı, iyi olana ulaştırıcı" anlamlarına¹⁵ gelir ve sözlük bakımından yarar, menfaat ve iyiliğe vasıta olan şey anlamlarını ifade eder¹⁶ Bu tanımdan anlaşıldığı gibi maslahat, "kendisiyle salâhın meydana geldiği,- toplum veya fertler için daima veya

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Arslan, *Mâturîdî' de İnsanın Yaratılış Hikmeti*", Mengüceli Yayınları, Malatya 2013, s.53-54; Yüksel, *Mâturîdîler ile Eşariler Arasındaki Görüş Ayrılıkları*, s. 104; Yüksel, "İlahi Fiillerde Hikmet", s.49; Murat Karancı, *Kelâmî Açıdan İlâhi Adâlet*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2007, s. 49

¹⁴ Ali Pekcan, "Hanefi Ekolünde Makasid Düşüncesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2007, III-319

¹⁵ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari İbn Manzur, "slh" md., *Lisanü'l-arab*, ed-Darü'l-Mutavassıtiyye li'n-Neşr, Beyrut 2005, II,516-517; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Rağıb el-İsfahani, *el-Müfredat fi garibi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylani, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1990, s.284-85; ayrıca bkz. Ferhat Koca, "İslam Hukukunda Maslahat-ı Mürsele ve Necmeddin et-Tüfi'nin Bu Konudaki Görüşlerinin Degerlendirilmesi", *İlim Araştırma Dergisi*, c.1, s.1,Ocak-Haziran 1996

¹⁶Abdulkadir Şener, "İslam Hukukunda Maslahat ve Mefsedet Anlayışı", *AÜİFD*, Ankara 1970, XVIII-105

çoğunlukla yararın bulunduğu fiil” olarak tarif edilebilir.¹⁷ Zira maslahattan maksat şartlara duruma ve ortama uygun olan insanların yararına ve çıkarına olan davranış hayra ve salaha vesile olan eylemdir. Zıddı mefseadet ve mazarattır. Bu manada maslahat hikmet ve menfaat anlamlarına da gelir.¹⁸ Maslahat kelimesinin kökünün değişik türevleri gerek Kur’ân-ı Kerîm’de¹⁹ gerekse hadislerde sık sık geçmektedir.²⁰

Mâturîdî, maslahat kavramını eserlerinde kullanırken fayda ve yarar anlamı vermiştir.²¹ Bu bağlamda; Mâturîdî yararlı olan şeylerin bilinmesinden, Allah’ın kullarını kendi yararları için kulluğa tabi tutarak yaratmasından bahsederken, Allah’ın yaratıkları vasıtasıyla insanlara lütfettiği faydalardan bahsederken ve daha birçok yerde fayda anlamında maslahat kelimesini kullanmıştır. Mâturîdî’nin, Kitab’ut-Tevhid’inde ilahi fiillerin hikmetli bir şekilde gerçekleştiğini izah ederken şu ifadeleri kullandığı görülür:

“Zararlı ve faydalı (mesalih) şeyleri, elem verenle lezzet veren cevherleri yaratmak ve elemle lezzetlerin kendilerini icat etmek de Allah için hikmet açısından zaruri hale gelir. Bütün bunlar insanların, nefislerin arzu edip ve hoşlanmayıp kaçındığı hususları bilmesi, mükellef oldukları konularda bundan örnek alarak yapmayacakları ve yapacakları şeyleri tespit etmesi amacına yöneliktir.”²²

Mâturîdî aynı zamanda maslahat kelimesiyle aynı kökten türeyen “ıslah” ve “aslah” kelimelerine de eserlerinde yer vermiştir. Bu bağlamda Mâturîdî; duyulur âlemin duyu ötesi için delil teşkil etmesi konusunda, âlemin bozulan taraflarını onarmaktan aciz kalışının mevcudiyetinin kendisine dayanmadığının delili olduğunu ifade etmiş; onarmak ifadesini “ıslah” kavramıyla belirtmiştir.²³ Yine o, hikmet ve sefeh bahsinde farklı görüşlerden bahsederken bir zümrenin, Allah’ın tüm fiillerinde en elverişli ve en güzel olana riayet etmesini va-

¹⁷Koca, “İslam Hukukunda Maslahat-ı Mürsele ve Necmeddin et-Tüfî’nin Bu Konudaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi”, s.93

¹⁸ Süleyman Uludağ, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yayınları, Ankara 1992, s.39

¹⁹ M. Fuad Abdulbaki, *Mu’cemu’l-Mufehres li Elfazi’l-Kur’ani’l-Kerîm*, Daru’l-Hadis, Kahire 1988, s.520-523

²⁰ İbrahim Kafi Dönmez, “Maslahat”, *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII-79

²¹ Bkz. Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, thk: Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi, İstanbul 2003, s. 11, 87, 93, 155, 158, 169, 191, 265

²² Bkz. Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 191; Ayrıca bkz. Ebu Mansur el-Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid Tercümesi*, Trc: Bekir Topaloğlu, İsam Yayınları, Ankara 2009, s.207 ; NOT: Bu dipnottan itibaren, Kitabü’t-Tevhid’in aslının sayfası önce verilecek, tercümesinin sayfası parantez içerisinde belirtilecektir.

²³ Bkz. Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s.50 (41)

cip gördüğünü aktarırken; elverişli anlamında “aslah” kavramını kullanmıştır.²⁴ Ancak çalışmamızda ki asıl tartışma noktası maslahat kavramının kullanımı ve ilahi fiillerin kullara ne gibi maslahatları olduğunun tespiti olduğundan bu kullanımların ayrıntılarına girilmemiştir.

Mâturîdî’ye göre hiçbir yön ve hiçbir hal yoktur ki Allah’ın kulları üzerinde nimetleri bulunmasın.²⁵ Ayrıca Allah’ın yaratıkları vasıtasıyla insanlara lütfettiği diğer faydalar da söz konusudur.²⁶ Şimdi bu faydaları tespit etmeye çalışalım.

1.2.1. Âlemin Yaratılışı

Âlem, “alamet ve nişan koymak” manasındaki “alm” veya “bilmek” anlamına gelen ilm kökünden türemiş olup “yaratıcının varlığına alamet teşkil eden, O’nun mevcudiyetinin bilinmesini sağlayan mahlûkatın tamamı, yaratılmışların her bir sınıfı” anlamlarına gelmektedir.²⁷

Evrende müşahede edilen mükemmel kuruluş ve işleyiş yaratıcısının ilim, kudret ve irade sahibi olduğunu gösterir. ²⁸ Mâturidî’nin izahları da bu beyana uygundur. Ona göre, Allah’ın tanınmasına vesile olan şeyin âlem içinde kendisinin ilm-i ilâhî çerçevesinde bulunduğu delili vardır, çünkü onu buna delalet edecek şekilde yaratan yine kendisidir.²⁹ Zira kainat ilahi lütuf ve nimetlerin eseridir³⁰ ve Allah’ın birliğine ve hikmetine kılavuzluk eder.³¹ Yine Mâturîdî’ye göre, tabiatta gözlenebilen her şeyde mutlaka akıllara hayret verici bir hikmet ve yaratıcısına sanatkarane bir işaret bulunmaktadır. Düşünürler bunun iç yüzünü anlamaktan ve yapısının düzenini açıklamaktan aciz kalmaktadırlar. Her bir düşünür sahip bulunduğu bunca hikmet ve bilgiye rağmen bunun mahiyetine akıl erdiremediğinin farkındadır. Bu ve benzeri zaruretler kainata ait fevkaladeliklerin mucit ve yaratıcısının hikmetini delillendirmektedir.³² Mesela; geceleri görüp yıldız kayması dediğimiz gök taşları, atmosferde

²⁴ Bkz. Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 343 (275)

²⁵ Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 119 (97)

²⁶ Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 191 (157)

²⁷ Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, s.23

²⁸ İbrahim Coşkun, “Mâturidî Düşüncede Allah-İnsan İlişkisi”, *Hikmet Yurdu*, Sayı:4, www.hikmetyurdu.com, s. 35

²⁹ Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 200-201 (165)

³⁰ Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 173 (142)

³¹ Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 157 (127)

³² Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 35 (30)

sürtünme sonucu yanarak toz haline gelir. Ve büyük bir kitle halinde dünyamıza çarpması önlenmiş olur. İşte bütün bunlar planlı bir yaratmanın gayeliliğinin delilidir.³³

Mâturidî, âlemin insanın Allah'ı bulması için yaratılan en büyük lütüflardan biri olduğunu düşünmekle beraber, âlem olmaksızın hiçbir şekilde Allah'ın bulunamayacağını vurgulamıştır. Zira âlemde insanın dışındaki her şey, insanın doğru yolu bulabilmesi (hidâyet) için yaratılmış ve evrendeki varlık düzeni onun faydasına göre tasarlanmıştır.³⁴ Bu hususa İmam Mâturidî de dikkat çeker ve âlemin fena bulmak için değil insan için yaratıldığını ve süreklilik arz ettiğini aklen ispatlar. Mâturidî'ye göre, evrenin sadece fena bulmak için vücut bulmuş olması hikmete uygun değildir; akli yerinde olan herkesin davranışlarıyla hikmet yolundan ayrılması da ona yakıştırılamayacak bir husustur. Şu halde aklında bir parçasını oluşturduğu evrenin hikmet dışı bir temel üzerine kurulmuş veya isabetsiz ve yararsız yaratılmış olma ihtimali söz konusu olamaz. Kanıtlanan bu gerçek âlemin fenaya maruz kalmak için değil süreklilik arz etmek için yaratıldığını gösterir.³⁵

Âlemin kullar için en büyük maslahatı Mâturidî'ye göre, Allah'ın varlığına götürmesidir. Zira Tabiatı oluşturan varlık grupları –gök, yer ve yerin çeşitli kıta ve bölgeleri gibi-farklı olmalarına, birbirlerinden uzak bulunmalarına ve içindekilerin gıdalarının da başka yerlerde yetişmesine rağmen menfaatleri açısından karşılıklı münasebetler açısından karşılıklı münasebetler içerisinde yaratılıp düzenlenmiştir. Öyle ki yerden çıkan her bir bitki göğe ait mekanizmalarla oluşturulmuş, bütün ülkelerde yaşayan canlıların hayati ihtiyaçlarının karşılanması yeryüzünün her tarafına dağılmış, insan türünün geçimi de çeşitli çalışma alanlarına bağlı kılınmıştır. Her varlığın statüsü söz konusu mekanizma çerçevesinde düzenlenmiştir. Gece ile gündüze ait vakit ve saatlerin konumu, beşer ihtiyacına göre uzayıp kısalmaları da bu prensibe bağlanmıştır.³⁶

Böylelikle Kuran-ı Kerim'de de yer ve gökte bulunan her şeyin insan için yaratıldığı ve onun hizmetine verildiği³⁷ beyan edilen âlemin, insan için yaratılmış olduğu Mâturidî'nin yorumlarıyla aklen de ispatlanmış olmaktadır. Dolayısıyla Mâturidî açısından âlemin Allah'ın varlığına işaret edecek şekilde dizayn edilmesi ve genelde bütün canlılara özelde ise insana yönelik pek çok

³³ Hüseyin Aydın, *Yaratılış ve Gayelilik*, DİB Yayınları, Ankara 1987, s.146

³⁴ Arslan, "Mâturidî'ye göre Evren ve İnsanın Yaratılış Hikmeti", s.78

³⁵ Mâturidî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 5 (4)

³⁶ Mâturidî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 41 (34)

³⁷ Bakara 2/29, Câsiye 45/13

faydaları içermesi insan için büyük maslahatları içermektedir. Zira insan âlem- den hareketle yaratıcısını ve dolayısıyla kurtuluşun yolunu bulmakta, alemdeki çeşitli faydalar ile de yaşamını sürdürmektedir.

1.2.2. İnsanın Yaratılışı

Mâturîdî’ye göre evrenin asıl yapısı birbirinden farklı tabiatlar ve zıt konumlar üzerine kurulmuştur. Özellikle birleşebilenleri bir araya getiren ve ayrılması gerekenleri de ayırabilen aklın amaçlayıp yöneldiği bir varlık yaratılmıştır ki buda hikmet ehlinin “küçük alem” diye isimlendirdiği insandır.³⁸ Akıl, zekâ, tefekkür, estetik, zevk, inan- mak, ahlak gibi ruhî-manevî kabiliyetleri sebebiyle insan, yaratılmışların en şerefli olma payesini kazanmıştır.³⁹ Zira konuşabilir olmak ve söyleneni anlamak gibi birtakım özellikler insanı temelden övülmeye değer kılar, ona hayvanlardan üstün bir statü sağlar ve bunlar Allah’ın büyük bir lütfudur.⁴⁰

Mâturîdî’ye göre, belli bir tabiat ve mizaç üzere doğan her çocuğun yaratılış ve tabiatında, Allah’ın “vahdaniyet” ve “rububiyet”inin şahidi olacak deliller vardır. Dolayısıyla, çocuk, Allah’ın varlığını ve birliğini bilmeye müsait olarak yaratılmıştır.⁴¹ İnsanın yapısına ilahî bir lütuf olarak kodlanan bu yaratılış şekli göstermektedir ki, insan doğuştan gelen bir din duygusuna sahiptir. Bu durum, insanda inanma, sığınma, teslim olma ihtiyacı doğurmakta, zarurî olarak insanı “yüce bir varlığa” yönelmeye itmekte- dir.⁴²

Mâturîdî’ye göre, Allah Teala insanları, iyiyi kötünden ayırmasını bilen temyiz ehli kılmış, akli idraklerine kötü davranışı çirkin, iyi davranışı da güzel göstermiş yine onların zihni kapasitelerine çirkinini güzele tercih etmeyi yergiye layık olanı övülmeye değer bulunana üstün tutmayı kabul edilmez bir davranış olarak yerleştirmiştir. Bu sebeptendir ki Allah insanları bir davranışı diğerine tercih etmeye çağırılmış ve bunun dışın- daki bir hareket tarzına ağırlık vermeyi çirkin göstermiştir. Allah insanların dolaşım alanına giren bütün hususları sakınılacak zarar ve arzulanacak fayda konumuna koymuş ve bunların tespiti için de insanı bilgi vasıtalarıyla donatmıştır.⁴³ Bu vasıtalar Mâturîdî’ye göre idrak, haberler ve istidlalden ibarettir.⁴⁴

³⁸ Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 6 (5)

³⁹ Coşkun, “Mâturîdî Düşüncece Allah-İnsan İlişkisi”, s.24

⁴⁰ Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 12 (11)

⁴¹ Hanifi Özcan, *Mâturîdî’de Dini Çoğulculuk*, İFAV, 1999 İstanbul, s.56

⁴² Özcan, *Mâturîdî’de Dini Çoğulculuk*, s.20

⁴³ Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 351-352 (282)

⁴⁴ Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 12 (9)

Bilgi vasıtalarından bahseden Mâtürîdî, her şeyin kendi yolunca algılanabileceği bir statüsü olduğunu ifade eder. Mesela tat, koku, renk ve nesnelere özgü diğer ayırıcılar gibi. Ona göre Allah, akıl ve arazların idrak edilişine varıncaya kadar bunların her biri için algılanıp ihata edilebileceği bir mekanizma yaratmıştır.⁴⁵ Diğer bir ifadeyle, duyularımızdan her biri kendi alanındaki hususları algılamak için yaratılmıştır. Bununla birlikte duyu zaman zaman kendi alanın kavramaktan da aciz kalabilir, bu durumda diğer bir duyu devreye girerek konuyu kavrar. Bunun bir diğer örneği de akıldır. Akıl yetenekleri belirlenmiş bir varlık olup kendisi için çizilen alanı aşmaz. Bunun yanında bize yönelik cephesiyle güzel görünen nice şeylerin çirkin nitelik taşıdığını, düzenli görünenlerin de aslında bozuk olduğunu sezme yeteneği de akılda mevcuttur.⁴⁶

Akla büyük önem veren Mâtürîdî, aklın insan için olan maslahatlarını çeşitli örnekler vererek izah eder. Zira ona göre, Allah kendi kulunun yapısına, akıl yürütmesi için esas alacağı ve aynı zamanda varlığının bel kemiğini oluşturan muhtelif fizyolojik ve psikolojik haller tevdi etmiştir. Bir de hayatın zaruretleri insanı istidlale yöneltip tefekküre sevk eder; mesela müşahede ettiği çeşitli halleri, çeşitli organları, yarar ve zararları gibi. Öyle ki bunları bilmemesi mahvolmasını, bilmesi de dirlik düzenini sonuçlandırır.⁴⁷ Bir başka örneğe göre ise, akıl yoluyla hem duyulur alemin hem de duyular ötesinin algılandığını söyleyen Mâtürîdî, bu sayede gaybdeki şeylerin asli tabiata malum olduğunu, aslında zor olan şeylerin kolaylaştığını ve insan tabiatının hoşlanmadığı meşakkatlerin hafiflediğini söyler.⁴⁸

Mâtürîdî tefsirinde de aklın kullanımına dikkat çekmiş ayetler ışığında bu önemi vurgulamıştır. O, “Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah’ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.”⁴⁹ ayetini açıklarken Allah’ın yeri ve göğü yaratılanların istifadesi için yarattığını, âlemde Allah’ın hikmetinin ve rububiyetinin delilleri olduğuna dikkat çekerek bu delillerin anlaşılabilmesi için de düşünmeye istidlâl etmeye gerek olduğunu söylemiştir.⁵⁰ Yine o, “Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ve kendi nefislerinizde

⁴⁵ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 126-127 (104)

⁴⁶ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 178-179 (146)

⁴⁷ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 210 (174)

⁴⁸ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 355-356 (285)

⁴⁹ Bakara 2/164

⁵⁰ Bkz. Ebu Mansur el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kuran*, neşr.A. Vanlıoğlu, 2005 İstanbul, I, 269-301

birçok alametler vardır. Hâlâ görmüyor musunuz?”⁵¹ ayetini açıklarken de yeryüzünde Allah’ın tevhidini ve kudretini gösteren işaretler olduğunu belirtir ve bunun örneklerini verir. Ağaçlar, çeşit çeşit bitkilerde ve bunların yaratılışında eşsiz nizam ve istikrarın işareti görülürken; insan kendi nefesine baktığında ise Allah’ın ulûhiyetinin ve rububiyetinin, yeniden dirilmenin, nimete teşekkür etmesinin gerekliliğinin ve ibadetin işaretlerini görür. Ayrıca insanın yaratılış evreleri ulûhiyetin işaretidir ve tüm bu işaretler istidlâl yoluyla fark edilir.⁵² Mâturîdî, bu ve benzeri birçok ayette insanın istidlâle teşvik edildiğini söyleyerek, bu sayede kişilerin gerçeğe vakıf kılınıp isabetli yolu yani hikmet yolunu bulacaklarını vurgulamıştır.⁵³

Netice olarak Mâturîdî’ye göre, İnsanın yaratılmasıyla ilahi mülk ve hükümlerlik kemale ermiş ve doruk noktasına ulaşmıştır. Çünkü her şey onlar için onlar da Allah’a kulluk etmek için yaratılmışlardır. Yaratılanların yaratılışının asıl amacı insanlardır, zira sözü edilen şeylerin hepsi insanların kendileri için sonrada yararlarına olacak hususlar için emirlerine verilmiştir.⁵⁴ Mâturîdî’ye göre insan bilgisel ve varlıksal yapısı nihai anlamda onun maslahatına uygun olarak yaratılmıştır.

1.2.3. Peygamberlerin Gönderilmesi

Peygamber, Allah’tan vahiy yoluyla aldığı bilgileri ve emirleri tebliğ etmek, muhataplarını hak dine çağırarak görevlendirilen yüksek vasıflı kimsedir.⁵⁵

Her peygamber, seçilmiş en akıllı insandır; ayrıca fetanet sahibi olup insanlar içinde idrak kapasitesi en üstün olanıdır. Sıdk ve emanet sahibi olduğu içinde insanların en doğru sözlüsü ve en güvenilir olanıdır. Tüm bu üstün meziyetlerinin yanında peygamberler, Allah’ın bahsettiği hüküm, hikmet ve kitap ile de desteklenmişlerdir. Ayrıca onlar, risalet görevleri devam ettiği sürece yüce Allah ile vahiy ilişkisi içerisinde dirler. Onların akılları asla bir takım evhamlar ve hayal ürünü bozuk istek ve arzularla yanılmaz ve hatta yanıltılamaz. Peygamberler, diğer insanlardan farklı olarak, doğrudan doğruya Allah’tan aldıkları fizik ve metafizik, diğer bir ifade ile şahadet ve gayb âlem-

⁵¹ Zâriyat 50/20-21

⁵² Bkz. Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kuran*, neşr. M. M. Vanlıoğlu, 2009 İstanbul, XIV,138-139

⁵³ Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 11 (14)

⁵⁴ Mâturîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 113-114 (94)

⁵⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *DİA*, 2007 İstanbul, XXXIV-257

lerine ait saf ve doğru bilgilerle mücehhez oldukları için onlar, hem kendileri münevver olup hem de başka insanları aydınlatma kabiliyetine sahiptirler.⁵⁶

Mâtürîdî'ye göre peygamberlerin varlığı birçok açıdan maslahattır ve o peygamberlerin gerekliliği konusunda oldukça önem vermektedir. Ona göre, Allah, insanlara bilgi vasıtaları vermiş bunlar sayesinde insanın idrakini genişletmiştir. Ancak Mâtürîdî'ye göre akıl da yaratılmış bir bilgi vasıtası olması sebebiyle idrak vasıtaları gibi onun da bir sınırı vardır. Akla da diğerlerine gelen arızalar isabet edebilir bunun yanında inceleyeceği konuların kapalı ve karmaşık oluşu da söz konusu olabilir. İşte bu gibi aklın yetmediği yerlerde peygamberler insanların yardımlarına koşarlar.⁵⁷ Yine, İnsanda nefsanî arzuların egemenliği, dünyevi emel ve lezzetlerin çokluğu gibi birçok faktör gerçeğin kavranmasında engel teşkil etmektedir. Bu sebeple insanlara yol gösterecek ve belirsizliğin baş gösterdiği durumlarda gerçeğe kılavuzluk edecek bir Allah elçisinin bulunması insanların maslahatına bir durum arz etmektedir.⁵⁸

Mâtürîdî'ye göre, nefsin yapısında kurtuluş umduğu yerde kişiyi helake götürecektir ve fayda beklediği yerde ona zarar getirecek bir bilgisizlik ve hoyratlık vardır. Bu bilgisizlik onu bütün davranışların sonuçlarını bilen bir zata peygambere muhtaç kılar ve insan ancak bu sayede nefsinin aşağı arzularına terk etmeden, bu zatın göstereceği doğrultuda eğitebilir.⁵⁹

Peygamberlerin maslahatlarından bir diğeri ise insanlar arasındaki anlaşmazlıklardır. Bunun yanında herkesin kendisini gerçeğe ve doğruya en yakın olduğunu ileri sürdüğü halde insanlar arasında hakemlik görevini ifa edecek ve anlaşmazlığa düşenlere gönüllerini birleştiren ve söylemlerini tek ses haline getiren çözümleri gösterecek birinin bulunmadığı da ittifakla kabul edilmektedir. İnsan aklının varabileceği nihai nokta, kendini destekleyecek ve yaratılış amacını oluşturan dirliğe ve bilgiye yönlendirecek birine başvurmadan ibarettir. Bu düşüncenin seyrinde yaratıcı nezdinden geldiğini bildiren bir peygamberin mevcudiyetine hükmetmenin gereği vardır.⁶⁰ Yine, beşeri davranışların övgüye layık olabilmesi için de peygamberlere ihtiyaç vardır. Zira pey-

⁵⁶ M. Zeki Duman, "Fitrî Din, Akıl, Peygamber ve Kitap", *Usûl İslam Araştırmaları*, s-3,2005, s.31

⁵⁷ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 280-281 (229)

⁵⁸ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 279 (228)

⁵⁹ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 274 (224)

⁶⁰ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 279 (228)

gamberler, insanlara adalet ve doğruluğun belirtileriyle bunların zıddı olan zülüm ve yalanın alametlerini göstermektedirler.⁶¹

Bir diğer maslahata göre ise, Allah insan türünü yaratmış ve fertlerini sınavına tabi tutmuş; gökten indirdiği su sayesinde kendileri için yeryüzünden besinler ve ilaçlar sağlamış, bunun yanında onlardan hastalıklar ve öldürücü zehirler de icat etmiştir. Zarar vereni gıda verenden ayırmak için insanların bizzat her şeyi denemelerini de –bunu yapanın ölüme sürüklenme ihtimali sebebiyle- aklen kabul edilmez bir şey olarak göstermiştir. Bu hususu denemeden bilmekte insan aklı için kabul edilmez bir şeydir. Şu halde yeryüzündeki bütün nesnelere mahiyetini Allah'ın kendisine bildireceği bir zatın mevcudiyetin hükmetmek insanların hayatlarını sürdürebilmeleri için kaçınılmaz bir hale gelmiştir.⁶² Yine aynı bağlamda, Diller, isimler, sanatlar, tıp ve mesleklerin tamamı, şehir ve ülke yolları, hayvanların eğitimi ve kullanılma yöntemi; evet bu zikredilen hususların bizzat kendileri, temel ilkelerinin akılların çıkarımıyla değil peygamberlerin öğretimi ve yol göstermesiyle öğrenilip uygulanmaktadır.⁶³

Anlaşılabileceği üzere, Mâturîdî, nübüvvet meselesinin mevcudiyetine insanların maslahatları bakımından akli bir zorunluluk olarak hükmetmenin vazgeçilmez bir durum arz ettiğini söyler.⁶⁴ Zira Mâturîdî'ye göre, peygamber göndermede kulların işini kolaylaştırıp hafifletme faktörü vardır, bu ise büyük nimetler kategorisinde yer almaktadır. Böylesi bir nimet karşısında nankörlükte bulunmak, kişinin ahmaklığını ve bela zannedecek kadar nimetlerden habersiz oluşunu gösterir. Şimdiye dek söylenenlere ilave edilmelidir ki nefsanî duygu aklın rakibi kılınmış, ayrıca bu duygu insana özgü arzu ve şehvetlerle bunları cazip gösteren şeytanlardan oluşan yardımcılarla desteklenmiştir. Bu realite karşısında akıllara da bazı yardımcıların verilmesi nasıl yadırganabilir?⁶⁵ Bu görevin en uygun elemanları da peygamberlerdir.

1.2.4. Kitapların Gönderilmesi

İlahî kitaplar, Allah'ın bildirmek istediklerini kullarına peygamberler vasıtasıyla ilettiği en temel kaynaklardır. İçerik ve muhteva açısından birbirleriyle uyumlu ve ahenkli olmaları birbirlerini tasdik etmeleri ise en önemli özellikleridir. Zira Mâturîdî' de ilahî kitapların bu özelliklerine dikkat çekerek; tüm ilahî kitapların Allah'ın katından indiğini ve Allah'ın varlığının hem ezelde hem de

⁶¹ Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 274 (224)

⁶² Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 275 (225)

⁶³ Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 276 (226)

⁶⁴ Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 275 (225)

⁶⁵ Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 284 (231)

ebedde mevcut olup beşer türünün ilki ile sonrakilerine yönelik hüccetinin aynı olduğunu belirtmiştir.⁶⁶

Son ilahi kitap olan Kur'ân, Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde Hz. Muhammed'e indirilen, okunmasıyla ibadet edilen, başkalarının benzerini yapmaktan aciz kaldığı Arapça muciz bir kelimeler olarak tanımlanır.⁶⁷ Tanımdan da anlaşılacağı üzere Kuran ilahi kaynaklı bir metindir. Zira Mâtürîdî'ye göre de Kuran; kendisine has söz dizisiyle şairlerin eserlerinden, manasıyla da kâhinlerin sözlerinden üstün mucizevi bir kitaptır.⁶⁸

Allah'ın kulları için en büyük maslahatlardan bir tanesi de hidâyete erabilmeleri için vasıtalar lütfetmesidir. Peygamberler, insanların dalâletten kurtulup hidâyete ermelerine sebep olduğu gibi başta Kuran olmak üzere bütün ilahî kitaplar da insanların hidâyetine sebeptir.⁶⁹ Kulunun en kuvvetli ve zayıf yönlerini bilen Allah, kitap göndermekle insanı ortada kendi haline bırakmamış, hayatını hangi ölçülere göre tanzim edeceğini de bildirmiştir.⁷⁰ Zira vahyin hedef ve gayesi de, insanlığı hidâyete çağırarak, cahilliği ve günahkârlığı nedeniyle yüz çevirdiği hidâyeti onlara sunmaktır.⁷¹

Mâtürîdî'de, Allah'ın insan türünü ihtiyaçlara bağlı kılarak yarattığını, dirlik ve bekalarının vesilelerini bilme mecburiyetleri ortada iken tabiatlarında bulunan bilgisizlik ve nefsanî baskılarla baş başa bırakmadığını, bu alanda kendilerine kılavuzluk edecek ve lüzumlu bilgiyi verecek birini görevlendirmemesinin düşünülmemeyeceğini söyleyerek öncelikle peygamberin gerekliliğine hükmetmiştir. Ardından da, sözü edilen görevliye yani peygambere verilecek kanıt sayesinde insanların onu kendilerine imam yapacaklarını ve dirliklerini ona bağımlı kılacaklarını ifade etmiştir. Ona göre bu kanıt da Kuran'dan başka bir şey değildir.⁷²

Sonuç olarak Allah'ın insanlara bir takım kitaplar göndermesi onların dünyevi ve uhrevî mutluluklarına vesile teşkil eden pek çok maslahatı barındırmaktadır.

⁶⁶ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 301-302 (244)

⁶⁷ Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, s.191

⁶⁸ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 324-325 (261)

⁶⁹ Mehmet Bulut, "Hidâyet-Dalâlet ve İnsanın Sorumluluğu", *DEÜİFD*, s:9, İzmir 1995, s.254

⁷⁰ Ramazan Altıntaş, *Kuran'da Hidâyet ve Dalâlet*, Pınar Yayınları, İstanbul 2003, s.92

⁷¹ Altıntaş, *Kuran'da Hidâyet ve Dalâlet*, s.92

⁷² Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 6 (5)

1.2.5. Cennet'in Yaratılması

Allah, insanı yaratmış, kulluğunu en güzel şekilde gerçekleştirebilmesi için vasıtalarla donatmış, imtihanlara tabi tutarak birey olma bilinçlerini geliştirmiş bir de üzerine sağlam ameller karşılığında ulaşılacak cenneti va'd etmiştir. Mâturîdî'ye göre cennet, ilahi bir rahmetten başka bir şey değildir.⁷³

Mâturîdî, Cenab-ı Hakk'ın yararlı davranışlara karşı ahirette vereceği mükafatın tamamının lütuf olarak telakki edilmesinin mümkün olduğunu söyler. Çünkü Allah, dünyada insan gücünün yetiştirebileceğinin son noktasına kadar teşekkür edilmeye hak kazandığı nimetler ihsan etmiştir. Böylelikle ahiretteki mükafatlar lütuf kategorisinde olacağını belirtmiştir.⁷⁴

Mâturîdî'ye göre cennet, Allah'ın kullarına vaadidir. Zira Mâturîdî, "*Onlar Firdevs cennetlerine varis olurlar. Onlar orada ebedi kalacaklardır.*"⁷⁵ ayetini tefsir ederken bu vaade dikkat çekerek, Allah'ın dünyada iken insanları cennete davet ettiğini buna icabet edenleri ise cennetle müjdelediği söyleyerek, hidâyet yoluna girenlerin kendilerine vaad edilen cennete kavuşacaklarını belirtir.⁷⁶

Mâturîdî'ye göre cennet, içinde bol bol nimetlerin bulunduğu ebedi bir hayattır. Zira kulluk görevini hakkıyla yerine getiren insan ölümden sonra ebedi olarak mükâfatlarla dolu bir hayat yaşayacaktır. "*Bunlar, tövbe edenler, ibâdet edenler, hamd edenler, oruç tutanlar, rûkû' ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Müminleri müjdele.*"⁷⁷ ve "*İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilisinde, "Bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!" diyecekler. Hâlbuki bu rızık onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır. Onlar orada ebedi kalacaklardır.*"⁷⁸ ayetlerinden de anlaşılacağı üzere cennet ehline ait huriler, köşkler, türlü meyveler, nehirler, ağaçlar, çeşitli yiyecek ve içecek gibi nimetler verileceği bildirilmiştir.⁷⁹

⁷³ Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 106 (83)

⁷⁴ Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 158 (128)

⁷⁵ Müminun 23/11

⁷⁶ Bkz. El-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kuran*, neşr. M. M. Vanlıoğlu, 2009 İstanbul, X-10

⁷⁷ Tevbe 9/112

⁷⁸ Bakara 2/25

⁷⁹ Nureddin Es-Sâbûnî, *Mâturîdiyye Akaidi*, trc: Bekir Topaloğlu, DİB Yayınları, Ankara 2005, s.178

Ayetlerden ve Mâturîdî'nin yorumlarından anlaşılacağı üzere cennet vadedilmiş ilahi bir lütuf olmakla beraber insanların dünya hayatının zorluklarına karşı dayanmalarını kolaylaştıran yine insanların hayata karşı motive olmalarını sağlayan, yaşamlarını anlamlandıran birçok maslahatlara haizdir.

1.2.6. Şer Görünümlü Maslahatlar

Maslahat konusunun en önemli mevzularından birisi de şer görünümlü şeylerin yaratılmasında ki maslahatların neler olduğudur. Elem ve eziyet veren, çirkin ve zararlı şeylerin, insan ve tüm canlılar için zararlı nesne ve fiillerin yaratılmasının anlamı nedir? Tanrının tüm bunları yaratmasının ve sürdürmesinin teolojik açıklaması nedir? Zararlı nesne ve olaylar vesilesi ile insanların ve tüm canlıların acı, elem ve ıstırap çekmesinin dinî açıdan açıklaması var mıdır tarzındaki sorular bu konunun odak noktasını oluşturmaktadırlar.

Mâturîdî'ye göre, gözlenebilen hiçbir zararlı nesne yoktur ki insanların iç yüzünü anlamaktan aciz kalacağı yararları bulunmasın. Yine bunun gibi hiçbir acı ve zehirli madde yoktur ki onda müzmin bir hastalığın ilacı bulunmasın. Zira ona göre, bir nesnenin mutlak kötü veya mutlak iyi olduğuna hükmetmek yanlıştır çünkü her nesnesin zararı da yararı da vardır.⁸⁰

Mâturîdî, yılanların ve zararlı nesnelere yaratılmasındaki hikmeti birkaç açıdan ele alır. Birincisi; hali hazırdaki zararlı ve yararlı şeylerle kulun imtihan edilmesidir. Çünkü insanlar yaptıkları işlerin sonuçlarını göz önünde bulundurma hissiyle yaratılmışlardır.

Allah Teala, insanlar için yarattığı nesnelere içinde sahip oldukları zararlı özellikler yüzünden düşmanlara, ayrıca taşıdıkları yararlar açısından dostlara benzeyen şeyler yaratmıştır. Ta ki Allah'ın tabiata tevdi ettiği zararlı şeyler düşmanların ve dostların tabi tutulacağı muamelelerin gelenekleşmesi konusunda insanlara bir faktör oluştursun. Öyle ki toplumlar kendi iç bünyelerinde benzeri bir durumla sınırdıklarında ondan nasıl sakınacaklarını nasıl tedbir alıp yardımlaşacaklarını bilmiş olsunlar.

Cenab-ı Hak, zarar ve fayda sağlamaları açısından öz yapıları farklılık arz eden yaratıkları, hakim ve alim olan yaratıcı ve yöneticilerinin varlığına ve birliğine kanıt ve tanık olmaları açısından tek cevher gibi kılmış tevhidini doğrulamıştır. Yine Allah, nesnelere söz konusu farklı özelliklere sahip kılarak yaratmıştır ki bu sayede zorbalı ve hükümdarları boyun eğdiren bu münasebetle onlar hadlerini bilsinler, maiyetleri ve ordularının çokluğuna aldanıp ilahi sınırları aşmasınlar, bu bağlamda kudretini göstermektedir. Bir de onun nesnelere zarar ve fayda özelliğine bağlı olarak yaratması

⁸⁰ Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 170 (139)

göz önünde bulundurularak her şeyden müstağni oluşuna ve ihtiyaçlarının üşüşmesinden münezze bulunuşuna istidlal edilmesi içindir.⁸¹

Görüldüğü gibi Mâtürîdî, iyinin değerini ortaya çıkarma, özgürlüğü gerçekleştirme, yaratıcının varlığına delil teşkil etme, dünyanın estetik görünümünü tamamlama, zorbalara hadlerini bildirme, kulları eğitime sağlıklı kazanç kazandırma, dost ve düşmanı tanıma, iyiyi kötüden ayırma bilinci oluşturma⁸² gibi maslahatlarla şer görünümlü şeylerin yaratılmasındaki hikmeti gözler önüne sermiştir.

Yaratılışı itibariyle şer gibi algılanan şeylere Mâtürîdî’nin bakış açısıyla örneklendirecek olursak en başta Şeytan’ın ve cehennemın yaratılması ardından da insanın tabiatına yerleştirilmiş olan nefsi ve hevası gelir. Bunlar hakkında da bilgi verilmesinin çalışmamız açısından faydalı olacağını umuyoruz.

1.2.7. Şeytan’ın Yaratılması

Şeytan, “uzaklaşmak, haktan ve hayırdan uzak kalmak” anlamındaki şatn veya “yanmak, helak olmak, aşırı derecede kızmak” manalarına gelen şeyt kökünden türemiş olup “hayırdan ve rahmetten uzaklaşmış, yanıp helake maruz kalmış” demektir. Terim olarak ise, “insanları saptırmaya çalışan azgın ruhani varlık” olarak tanımlanır.⁸³

Şeytan, kötülüğün, azgınlığın ve dalâlete düşürmenin bir simgesidir.⁸⁴ Kuran’da şeytana yüklenen özellikler arasında “insanları kandırma”, “korkutma”, “ümit verip aldatma”, “kötü olanı iyi gösterme”, “kötü olana çağırma veya kötüyü emretme”, “insanları doğru yoldan ayırma”, “unutturma”, “insanların arasını bozma”, “yorgunluk ve eziyet verme”, “israfa davet etme” gibi fiiller gösterilir.⁸⁵ Ancak unutulmamalıdır ki, Şeytan sadece insana vesvese verebilir ve kuruntulara sürükleyebilir. Yoksa şeytanın insanı saptırma gücü yoktur.⁸⁶ Zira dalâlet, “yaratma” bakımından sadece Allah’a izafe edilebilir. Şeytana izafesi ise ancak “dalâlete çağırma ve sebep olma” bakımından gerçekleşen mecazi bir ifadedir.⁸⁷ O sadece insan davranışlarını etkileyerek yanıltma çabası içindedir. Şeytan vesveseye açık olan kişileri küfre sevk etmek için telkinde bulunur.

⁸¹ Mâtürîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 168-169 (136-138)

⁸² Bkz. Ögük, *Mâtürîdî’nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi*, s.195-206

⁸³ Topaloğlu-Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, s.291

⁸⁴ Altıntaş, *Kuran’da Hidâyet ve Dalâlet*, s.281

⁸⁵ Ögük, *Mâtürîdî’nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi*, s.141

⁸⁶ Bulut, “Hidâyet-Dalâlet ve İnsanın Sorumluluğu”, s.257

⁸⁷ Bulut, “Hidâyet-Dalâlet ve İnsanın Sorumluluğu”, s.256

Dolayısıyla onun etki gücü insanın manevi yapısıyla sınırlıdır. İnsanın düşünce alanında vesvese ve kuruntu uyandırmaktan, kışkırtma ve yanıltmada bulunmaktan ibarettir.⁸⁸

Mâturidî, şeytanın aldatmasını kendi cümleleri ile şöyle ifade eder:

“Şeytan, duyuların idrakini inkâr eden kimseye kendisine rahmana ibadet etmekten alıkoymak amacıyla yanulsamaları yaldızlayıp gerçek gibi gösterir. Mesela bazı şeyler var ki onları algıladığını sanan kimsenin zannı dışında bir nitelik taşır. Örneğin görme duyusu arızalı olan uykuda nesnelere algıladığını zannedip kâbus gören, cismin kendisinden uzakta bulunduğu yahut da algı sınırları dışında kalacak kadar küçük olduğu kimse. Ne var ki şeytanın kurduğu tuzak söz konusu kişiyi, zevk verici şeylerden uzaklaştırma, arzularından alıkoyma, kendisini zarar verici nesnelere koruma, ateşlere dalıp yanma ve denizlere atlayıp boğulma gibi şeylerden geri bırakma türünden de bir rol oynamamıştır. Böylesi gerçek bir bilgisizlikten (agnostisizm) kaynaklanarak fikir beyan eden biri olsaydı hayatını sürdüren biri durumunda bulunamazdı, çünkü bilmeden kendisini tehlikelere atar ve gıda almaktan geri durabilirdi. Böylece şu ortaya çıkmaktadır ki bahse konu teşkil eden kişiyi ileri sürdüğü fikirleri söylemeye iten faktör zevkine ve arzularına düşkün olmaktan ibarettir.”⁸⁹

Metinden de anlaşılacağı üzere Mâturidî, şeytanın yaptığının sadece aldatmaca olduğunu, bunu bahane eden kimsenin aslında kendini kandırarak kendi dalâletini kendi eliyle hazırlamakta olduğunu vurgulamaktadır. Zira ona göre kişinin kendi insiyatifi olmadan şeytanın aldatması, dalâlete sürüklenmesi mümkün değildir. Mâturidî tefsirinde de bu gerçeğe vurgu yapmıştır. *“Gerçek şu ki; şeytanın, inanan ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimseler üzerinde bir hâkimiyeti yoktur. Şeytanın hâkimiyeti, sadece onu dost edinenler ve Allah'a ortak koşanlar üzerindedir.”⁹⁰* ayetini tefsir eden Mâturidî, Allah'a inanan, iman eden ve ona itimat eden insanlara şeytanın dalâlet yolunu dahi gösteremeyeceğini, ancak şeytanı kendilerine ilah ederek şirk koşanlara ise şeytanın bir yoldaş olarak cehenneme kadar eşlik edeceğini söylemiştir.⁹¹

Mâturidî şeytanın kötülüğe yaptığı çağrının genel sistem içerisinde düşünüldüğünde bazı hikmet ve maslahatları içinde barındırdığını da ifade eder. Buna göre şeytan ve bazı kötü nesnelere imtihanın tamamlayıcı unsurları olarak yaratılmışlardır. Mâturidî şeytanın insana kötülük karşısında sürekli uyanık olması noktasında yardımcı olduğunu, onu gafletten uzaklaştırarak gerçek koruyucu olan Allah'a yönelmesine teşvik ettiğini ifade etmiştir. Kötülüklerle davette bulunan bir hasımla uğraşmak zorunda kalan insan her an tetikte duracak ve uyanık olmanın yollarını arayacaktır. Bu nedenle şeytan veya

⁸⁸ Ögük, *Mâturidî'nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi*, s.142

⁸⁹ Mâturidî, *Kitabü't-Tevhid*, s. 19-20 (16)

⁹⁰ Nahl 16/99-100

⁹¹ Bkz. El-Mâturidî, *Te'vilâtü'l-Kuran*, VIII-192

nefis insanın dünyada daha dikkatli olmasına ve daha temkinli bir hayat sürmesine yardımcı eder.⁹²

Netice olarak Mâturidî Şeytan'ın kötülöklere çağrıda bulunduğunu, ancak gerçek anlamda bu çağrıya uyan kimsenin insanın kendisi olduğunu belirtmiştir. Düşünürümüz Şeytan'ın aynı zamanda, tehlikelere karşı kişiyi daima uyanık tutmak gibi imtihana yönelik maslahatları da barındırdığını ifade etmiştir.

1.2.8. Cehennemın Yaratılması

İnsan algısının kötü olarak tasvir ettiği cehennem, sorumluluklarını yerine getirememiş insanın, yaptıklarının karşılığını alacağı bir nevi cezalandırılacağı yerdir. Cehennemın “derin kuyu, hayırsız, uğursuz” gibi anlamlara gelen Arapça bir kelime olduğu belirtilir. Terim olarak inkârcıların ve günahkârların cezalandırılacakları yer olarak tanımlanır.⁹³

Ceza şeklinde ifade edilen cehennemın ne gibi maslahatlara haiz olduğu konusunda ise Mâturidî, günah ehlinin cezası olan azap yahut da va'idin birkaç şekilde yorumlanabileceğini söyler. Bunlardan birincisi, dünya hayatındayken sözü edilen kötü halleri insanın öğrenmesini sağlayarak, tercih edilmemesini sağlayarak sakındırma amacı gütmek; ikincisiyle va'idin içerdiği hususların, insanın başka iyilikleri olmasaydı günahlarının cezasını oluşturacağı manasında, insanları iyiliğe teşvik amacı gütmek şeklindedir.⁹⁴

Anlaşılacağı üzere, Mâturidî va'id meselesine de hikmet çerçevesinden bakmış ve insanın mükafatına yönlerini tespit etmiştir. Zira o, “*Kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır. Kim de bir kötülük yaparsa o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara zulmedilmez.*”⁹⁵ ayetini tefsir ederken de Yüce Yaratıcı'nın hikmeti ve lütfuna vurgu yapmış, kötülüğün cezasının sadece misliyle mukabele görmesinin büyük bir lütuf olduğuna dikkat çekmiştir.⁹⁶

O halde cehennem, dünya hayatında yaşananların anlamlı kılınabilmesi, haksızlık ve zulümlerin karşılığının olduğunun bilincine vardırabilmesi açısından; insanın daha huzurlu ve güvenli bir hayat yaşayabilmesindeki en önemli faktörlerden biridir ve varolmasıyla insana günahattan kaçınma noktasında yar-

⁹² Öğük, Mâturidî'nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi, s.219

⁹³ Ö. Faruk Harman, “Cehennem”, *DİA*, c:7, 1993 İstanbul, s.225

⁹⁴ Mâturidî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 598 (484)

⁹⁵ Enam 6/160

⁹⁶ Bkz. Mâturidî, *Te'vilâtü'l-Kuran*, V,272-274

dımcı olmakta, zulüm altındaki haksızlığa uğramış olan insanlara da adaletin olduğunu hatırlatarak motivasyonu sağlamaktadır.

1.2.9. Nefs ve Heva'nın Yaratılması

Şer görünümlü algılanan unsurların başında insanın, peygamberin tebliğine kulak asmayıp, aklının, vicdanının sesine kulak vermeyip, nefesine ve hevasına uyması gelir.⁹⁷

Nefs, “asıl”, “cevher”, “kendi”, “zat” gibi anlamlara gelen⁹⁸, insanı günah işlemeye sevk eden manevi etkenlerden biri olarak tanımlanır. Hz. Peygamber'in: “Senin en azgın düşmanın iki böğrünün arasındaki nefstir”⁹⁹ uyarısı nefsin fücuru¹⁰⁰ emreden yönüne işaret eder. Yani kötülüğü telkin eden nefis, insan varlığının en aşağı tabakası olup bütün kötü davranışların ve çirkin hareketlerin merkezidir.¹⁰¹ Hidâyete ulaşmada engel olan önemli amillerden biri olan heva ise insanın gelişigüzel davranmasını salık veren, kötülüğe prim veren ve bu konumuyla birçok ilahî buyrukla çelişen bir yapıdadır. Genel anlamda nefsin bedensel arzularının aşırı temsilcisi olan heva, sürekli olarak kötülük ve günahlara insanı temayül ettirmektedir.¹⁰² Ayrıca Kuran'a göre ise hevaya bir şirk çeşididir.¹⁰³ İnsanın kendi tutkularını idealize etmesi, boyun eğip itaat etmesidir ki, arzularını tanrılaştıran bir kimsenin hevasından çıkardığı anlayışlara tabi olma da aynı anlama gelir.¹⁰⁴ Heva'nın yerleştiği bir kalp, başta şirk olmak üzere her türlü fena düşünce ve duygunun beşiği olmaya hazır demektir.¹⁰⁵

İnsan nefsi, hazırdaki nimetleri, yakın plandaki arzularına uygun gelen, kendisine rahatlık veren şeyleri uzak plandakilere, ahiretteki nimetlere ve tercih eden bir yapıya hazır lezzetlere meyleden beşeri özelliklere sahiptir.¹⁰⁶ Nitekim nefis insan aklının boyunduruğu altına girmekte gerçekten önemli bir dirence sahiptir. Öte yandan nefis ne kadar olgunlaşırsa olgunlaşırsın, yine de insanı kötülüğe itmekte ve yaşam boyu kişinin

⁹⁷ Bulut, “Hidâyet-Dalâlet ve İnsanın Sorumluluğu”, s.255

⁹⁸ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s.192; Sâbûnî, *Mâturidiyye Akaidi*, s.202

⁹⁹ Alaeddin Ali el- Mutteki El-Hindi, *Kenzü'l-Ummal fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl* 2.Baskı, 1969 Haydarabad, 1969, IV- 269

¹⁰⁰ 'Fücur', din veya dindarlık örtüsünü çekinmeden yırtmak, günaha dalmak, haktan batıla sapmaktır.

¹⁰¹ Altıntaş, *Kuran'da Hidâyet ve Dalâlet*, s.198

¹⁰² Ramazan Biçer, “Mâturidî'ye göre Hidâyete Engel Olan Beşerî Zaaflar ve Tezahürleri”, *CUİFD*, c:8, Sivas 2004, s.50

¹⁰³ Furkan 25/43

¹⁰⁴ Altıntaş, *Kuran'da Hidâyet ve Dalâlet*, s.149

¹⁰⁵ Yener Öztürk, “Kalbin Mühürlenmesinde İnsan İradesinin Rolü”, *HUIFD*, Şanlıurfa 1998, s.203

¹⁰⁶ Adil Bebek, *Mâturidî'de Günah Problemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, s.58

alt etmekte emin olamayacağı yegâne varlık olarak insanı dalâlete sürükleyen en önemli etmen olarak görülmektedir.¹⁰⁷

Mâturidî’de, Allah’ın insan türünü dünya lezzetlerine meyleden bir karakterde yarattığını söyleyerek; beşerî karakterin ve nefsin kişiyi bu lezzetlere davet ettiğini, onları kendi gözlerine cazip gösterdiğini ifade eder.¹⁰⁸ Bu bağlamda da nefsinin ve aşâğılık arzularının esiri olan Deysaniyye¹⁰⁹’yi örnek göstererek, onların Allah’ın yaratışı meselesinde, dinî konularda başarılı olmaları gibi konularda fikir yürütmeyerek; aksine dünyaya meyletmelerinden dolayı, Cenâb-ı Hakk’ın da onları nefisleriyle baş başa bıraktığını ve düşmanlarından korumadığını söylemiştir. Çünkü bu kişiler, Allah’a yalvarmamış, gönül verdiği alanın dışındaki değerlere de ilgi göstermemişlerdir.¹¹⁰

Mâturidî de tefsirinde nefsin dalâlet faktörü olduğunu beyan etmiştir: O, “*Karşılığında nefislerini sattıkları şeyi kıskançlıkları sebebiyle Allah’ın, kullarından dilediğine lütfuyla indirdiği vahyi inkâr etmeleri ne kötüdür! Bu yüzden gazap üstüne gazaba uğradılar. İnkâr edenlere alçaltıcı bir azap vardır.*”¹¹¹ ayetini yorumlarken nefislerini satarak geçici dünya mutluluğunu satın alanların aslında ebedi bir cehennem azabını satın aldıklarını belirterek; bu kişilerin peygambere uymayıp, ahireti yalanladıklarını, sattıkları nefisleri sayesinde dalâlet yoluna düştüklerini söylemiştir.¹¹² Ancak bir başka ayetin tefsirinde de nefsin insanı kurtarabileceğini de ifade etmiştir. Zira o, “*Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefisini arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.*”¹¹³ ayetini yorumlarken, kim nefsin ahiret azabının farkında olarak ve korkarak dünyevi zevk ve şehvetten alıkoyarsa, o kimsenin ahiret hayatının kolaylaşacak ve güzelleşecektir demiştir.¹¹⁴ Mâturidî aynı ayetin tefsirinin devamında hevayı, nefsin şehvet ve dünyevi zevklere meyli olarak tanımlamış ve insanın nefsini iki şekilde hevadan alıkoyabileceğini söylemiştir. Bunlardan birincisi insanın nefsiyle mücadele ederek onu yenmesi şeklinde gerçekleşir. İkincisi ise, insanın cehennem azabından, yaptıklarının uhrevî karşılıklarından korkarak nefesine engel olmasıyla, bu dünya-

¹⁰⁷ Biçer, “Mâturidî’ye göre Hidâyete Engel Olan Beşerî Zaaflar ve Tezahürleri”, s.52

¹⁰⁸ Mâturidî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 354 (284)

¹⁰⁹ Miladi II. yüzyıl sonu ile III. yüzyılın başlarında İbn Deysan tarafından kurulmuş, nur ile zulmet esasına dayalı âlem anlayışını benimseyen düalist bir fırkadır. Bkz. Ögük, *Mâturidî’nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi*, s.54

¹¹⁰ Mâturidî, *Kitabü’t-Tevhid*, s. 249 (204)

¹¹¹ Bakara 2/90

¹¹² Bkz. Mâturidî, *Te’vîlâtü’l-Kuran*, I-176

¹¹³ Naziat 79/40-41

¹¹⁴ Bkz. Mâturidî, *Te’vîlâtü’l-Kuran*, XVII-42

daki zevklerin geçici olup asıllarının ebediliğinin farkına varmasıyla gerçekleşir demis-
tir.¹¹⁵

Sonuç olarak Mâturîdî insanın yaratılışında yer alan heva ve hevesin hidayete engel olan noktalardan biri olduğunu kabul etmiştir. Ancak o, heva ve hevesin varlığını, yine genel teolojik sistemi içerisinde insanın kurtuluşuna hizmet eden bir unsur olarak konumlandırmıştır. Böylece heva ve heveslerini dizginleyen kişi, ayrıca bu arzulardan ahirete yönelik metafizik sonuçlar çıkarabilir, böylece mefsetet gibi görünen bu olguyu maslahata çevirebilir.

SONUÇ

İnsanoğlu yaratılış gereği öncelikle kendini kendinden hareketle de çevresini anlamlandırma gayreti içerisinde. Her şeyin yaratılışını sorgulamakta bir anlam yüklemeye çalışmaktadır. Zira insan, kendi yaratılışı, evrenin yaratılışı, kendini ve evreni yaratan varlığın ve fiillerinin nasıllığı gibi soruları düşünce tarihi boyunca sormuş, tartışmış ve çeşitli görüşler ileri sürmüştür.

İlahi fiillerin vasıflanması noktasında en temel kavramlardan biri olarak kullanılan maslahat kavramı, Mâturîdî'nin kelamında hikmet, lütuf ve menfaat kelimeleriyle bağlantılı bir şekilde; fayda, yarar anlamlarında kullanılmıştır. İlahi fiilleri maslahatları açısından ele alan Mâturîdî, ilahi fiillerin içerisinde birçok maslahat bulduğunu ifade ederek; bu fiillerin insan için lütuf kategorisinde algılanması gerektiğini de çoğu yerde vurgulamıştır.

Allah'ın yokluktan varlık alanına çıkarması, yaratması şeklinde tanımlanan İlahi fiillerin nasıllığı çeşitli şekillerde tasnif edilmekle beraber en genel ayrıma ve tanıma göre, Mutezili alimler Allah'ın fiillerinde maslahat bulunmalıdır derken, Eşari ve Cehmi alimler ise ilahi fiillerin herhangi bir maslahat gütmeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda ekollerin farklı yaklaşımlar ortaya koymalarında ki ana etkenin tanrı tasavvurlarında ki öncelikleri kavramdan kaynaklandığı söylenebilir. Zira Allah'ın kudret sıfatına ağırlık veren Eşariler, fiili bir amaç doğrultusunda gerçekleştirme zorunluluğunun yaratıcıyı acziyete düşüreceğini ifade ederek bu görüşü reddederken; Mutezile adalet sıfatını önceleterek adil bir yaratıcının kulu için en iyiyi yaratmasının kendisi üzerine vacip olduğunu ifade ederler.

Mâturîdî ise, ne Eşari gibi katı nede Mutezile gibi vücubiyet gerektiren bir yol tercih etmiştir. Mâturîdî, hikmet nazariyesini geliştirerek, hakim bir yaratıcının her bir fiilinin hikmetli olacağını vurgulamış, hikmetli olanı yaratma-

¹¹⁵ Bkz. Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kuran*, XVII-42

nın tersinin sefeh olacağını bunun da Allah'tan uzak olduğunu ifade etmiştir. Buna ilave olarak Allah'ın fiilinin nasıllığının irdelenmesinin de saçmalığına değinen Mâturîdî, zihinlerin bunu algılayamayacağını ve Allah'ın bu bağlamda sorgulanamayacağını ifade etmiştir.

Allah'ın her bir fiilinin birçok maslahata haiz olduğunu ifade eden Mâturîdî, evrenin Allah'ın varlığına delalet edilecek şekilde yaratılarak insanın Allah'ı bulmasını ve doğru yola ulaşmasını kolaylaştırdığını ifade etmiştir. Bununla beraber, Mâturîdî, bizzat insanın kendi tabiatının dahi Allah'ı gösterdiğini kendini bilen insanın yaratılış özellikleriyle doğruyu iyiyi ayırt edebileceğini, faydalı-zararlı şeyleri seçebileceğini ifade etmiştir.

Peygamberlerin ve kitapların maslahatlarına da değinen Mâturîdî, bu faktörlerin hem bireyin kendini şekillendirmesi hem de toplumsal düzenin sağlanabilmesi için gerekliliklerine vurgu yaparak; bireysel ve toplumsal yönden bir çok maslahatlar barındırdıklarını ifade etmiş; cennetin ise ödül özelliği taşıyarak motivasyon özelliği taşıdığını söyleyerek cennetin Allah'ın en büyük lütuflarından biri olduğunu belirtmiştir.

İnsanların en çok kafasını karıştıran mevzulardan biri olan kötülüklerin, afetlerin, zararlı canlıların, insanın tabiatındaki zaaf yönlerinin yaratılması mevzusundaki hikmet konusunda da Mâturîdî, orijinal görüşler ortaya koyarak, şer olarak algılanan şeylerde dahi birçok hayır ve insanın maslahatına şeyler bulunduğunu ifade etmiş, kötülüklerin izafiliklerine dikkat çekmiştir. Mâturîdî'ye göre önemli olan şer görünümlü şeylerde dahi bulunan maslahatların tespit edilip uluhiyetin yüceliğine vakıf olunması ve kulluk bilincini oluşturabilmesidir.

KAYNAKÇA

- Abdülbaki, M. Fuad, *Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Daru'l-Hadis, Kahire 1988
- Altıntaş, Ramazan, *Kuran'da Hidâyet ve Dalâlet*, Pınar Yayınları, İstanbul 2003
- Arslan, Hulusi, *Mâturîdî'de İnsanın Yaratılış Hikmeti*", Mengüceli Yayınları, Malatya 2013
- "Mâturîdî'ye göre Evren ve İnsanın Yaratılış Hikmeti", *Hikmet Yurdu*, s:4, www.hikmetyurdu.com, 2009
- Aydın, Hüseyin, *Yaratılış ve Gayelilik*, DİB Yayınları, Ankara 1987
- Bebek, Adil, *Mâturîdî'de Günah Problemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998
- Biçer, Ramazan, "Mâturîdî'ye göre Hidâyete Engel Olan Beşerî Zaaflar ve Tezahürleri", *CUİFD*, c:8, Sivas 2004

- Bulut, Mehmet, "Hidâyet-Dalâlet ve İnsanın Sorumluluğu", *DEÜİFD*, s:9, İzmir 1995
- Can, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet Ekollerinden Eş'ari Ve Mâturîdîyye'ye Göre Allah' ın Füllerinde Hikmet*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007
- Coşkun, İbrahim, "Mâturîdî Düşüncede Allah-İnsan İlişkisi", *Hikmet Yurdu*, Sayı:4, www.hikmetyurdu.com, 2009
- Çelebi, İlyas, "Lutuf", *DİA*, İstanbul 2003, XXVII
- Duman, M. Zeki, "Fitrî Din, Akıl, Peygamber ve Kitap", *Usûl İslam Araştırmaları*, s-3,2005
- Dönmez, İbrahim Kafi, "Maslahat", *DİA*, İstanbul 2003, XXVIII
- Ebu Zehra, Muhammed, *İslam Hukuku Metodolojisi*, çev. Abdulkadir Şener, Fecr Yayınları, Ankara 2005
- Ekiz, Recep, *İmam Mâturîdî'ye göre Husun ve Kubuh*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2010
- Erüz, A.Salih, Kahraman Aksakal, *Türkçe Sözlük*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1984
- Gencer, Bedri, "On Dokuzuncu Asırda Yararcı İslam Anlayışının Doğuşu", *Bilimname XV*, 2008
- Gölcük, Şerafettin, Süleyman Toprak, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya 2001
- Günaydın, İbrahim, *Mâturîdî'nin Te'vîlâtı'l-Kur'ân'ında Hikmet Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012
- Hacak, Hasan, "Menfaat", *DİA*, İstanbul 2004, XXIX
- Ö. Faruk Harman, "Cehennem", *DİA*, c:7, 1993 İstanbul
- Hindî, Alaeddin Ali el- Mutteki, *Kenzü'l-Ummal fi Süneni'l-Akâil ve'l-Efâl* 2.Baskı, 1969 Haydarabad, 1969
- Işık, Kemal, *Mâturîdî'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı*, Fütüvvet Yayınları, Ankara 1980
- İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari, *Lisanü'l-arab*, ed-Darü'l-Mutavassitiyye li'n-Neşr, Beyrut 2005
- İcî, Adudüddin Abdurrahman ibn Ahmed, *Kitab et-Ta'rifât*, Dar'el Kitabü'l Arabî, Beyrut 2002
- İsfahani, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Ragıb, *el-Müfredat fi garibi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylani, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1990
- Karanci, Murat, *Kelâmî Açından İlâhi Adâlet*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2007
- Koca, Ferhat, , "İslam Hukukunda Maslahat-ı Mürsele ve Necmeddin et-Tüfî'nin Bu Konudaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *İlim Araştırma Dergisi*, c.1, s.1,Ocak-Haziran 1996
- Mâturîdî, Ebu Mansur, *Kitabü't-Tevhid*, İsam Yayınları, İstanbul 2003
-, *Kitabü't-Tevhid Tercümesi*, trc: Bekir Topaloğlu, İsam Yayınları, Ankara 2009

-, *Te'vîlâtü'l-Kuran*, neşr. A. Vanlıoğlu, 2005 İstanbul, I
-, *Te'vîlâtü'l-Kuran*, neşr. A. Vanlıoğlu, 2005 İstanbul, II
-, *Te'vîlâtü'l-Kuran*, neşr. M. M. Vanlıoğlu, 2009 İstanbul, X
-, *Te'vîlâtü'l-Kuran*, neşr. M. M. Vanlıoğlu, 2009 İstanbul, XIV
- Öğük, Emine, *Mâtürîdî'nin Düşünce Sisteminde Şer-Hikmet İlişkisi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007
- Özcan, Hanifi, *Mâtürîdî de Dini Çoğulculuk*, İFAV, 1999 İstanbul
- Özervarlı, M. Sait, "Hikmet", *DİA*, İstanbul 1998, XVII
- Öztürk, Yener, "Kalbin Mühürlenmesinde İnsan İradesinin Rolü", *HUİFD*, Şanlıurfa 1998
- Pekcan, Ali, "Hanefi Ekolünde Makasid Düşüncesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2007
- Sabuni, Nureddin, *Mâtürîdiyye Akaidi*, trc: Bekir Topaloğlu, DİB Yayınları, Ankara 2005
- Şener, Abdulkadir, "İslam Hukukunda Maslahat ve Mefsedet Anlayışı", *AÜİFD*, Ankara 1970
- Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları İstanbul 2010
- Topaloğlu, Bekir, "Allah", *DİA*, İstanbul 1989, II
- Uludağ, Süleyman, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yayınları, Ankara 1992
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Peygamber", *DİA*, 2007 İstanbul, XXXIV
- Yurdagür, Metin, *Allah'ın Sıfatları*, Marifet Yayınları, İstanbul 1984
- Yüksel, Emrullah, "İlahi Fiillerde Hikmet", *EAÜİFD*, Erzurum 1988
- Mâtürîdîler ile Eşariler Arasındaki Görüş Ayrılıkları, *Düşün* Yayıncılık, İstanbul 2012
- Zerka, Mustafa Ahmet, *İslam Hukuk Ekolleri ve Maslahat Prensibi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2007